

UKRAINIAN CULTUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-341-5-5>**PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE UNDER
THE FULL-SCALE MILITARY AGGRESSION:
UKRAINIAN DIMENSION****ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ:
УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР****Zelenska L. M.   Зеленьська Л. М.***PhD in History, Associate Professor,
Head of the Department of Postgraduate
and Doctoral Studies**кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка відділу аспірантури і
докторантури***Mykhalchuk V. V.   Михальчук В. В.***PhD in Art History, Associate Professor,
Honoured Artist of Ukraine,
Professor at the Department of Art History
National Academy of Culture and Arts
Management
Kyiv, Ukraine**кандидат мистецтвознавства, доцент,
Заслужений художник України,
професор кафедри мистецтвознавчої
експертизи
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

Охорона та збереження об'єктів культурної спадщини є пріоритетом державної політики цивілізованих країн. Культурна спадщина – результат багатомілітичного історичного розвитку та цивілізаційного поступу країни, основа національної ідентичності, увібрала традиції, філософський та мистецький досвід багатьох поколінь. Усвідомлюючи пріоритетність питань її збереження та спираючись на світовий досвід охорони культурного надбання під час збройних конфліктів міжнародним співтовариством впродовж ХХ ст. розроблено низку пам'яткоохоронних актів, які оформлені в міжнародне право. Базовими серед них є Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (Гаага, 1954 р.), Перший та Другий Протоколи до неї (Гаага, 1954 та 1999 рр.), Конвенція про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини (Париж, 1972 р.). Положення зазначених документів декларують повагу до культурних надбань усіх країн, визначають правові норми їх захисту у випадку збройного конфлікту, спрямовані на запобігання їх нищенню або вивезенню з окупованих територій, а також зобов'язання повернення після

закінчення військових конфліктів та притягнення до відповідальності винуватців тощо [1; 2].

Україна ратифікувала низку міжнародних правових документів, які склали частину національного законодавства в галузі, а також прийняла Закон «Про охорону культурної спадщини» (2005 р.), яким унормовує заходи щодо охорони і збереження пам'яток історії і культури, що розташовані на території України, бере зобов'язання дотримуватись міжнародних стандартів у сфері та передачі майбутнім поколінням.

Однак, реалії війни внесли суттєві корективи в практику охорони культурних надбань, засвідчили та актуалізували проблеми, в тому числі – правові, управлінські, технологічні, комунікаційні. Тож, важливим є застосування світового досвіду, правових норм і механізмів ефективного захисту, оперативного реагування на руйнацію чи знищення об'єктів культурної спадщини.

В умовах воєнного конфлікту в Україні, який почався з окупації росією частини територій у 2014 р. та переріс в повномасштабне вторгнення у 2022 р. заходи зі збереження культурної спадщини – найбільший виклик, що постав перед вітчизняною пам'яткоохоронною галуззю. Він потребує адекватної реакції держави, широких громадських і професійних спільнот, допомоги міжнародного співтовариства.

Сьогодні об'єкти культурної спадщини залишаються під постійною загрозою знищення, оскільки є стратегічними цілями щоденних варварських атак армії країни-агресора – і в зонах активних бойових дій, і на тимчасово окупованих, і на не окупованих територіях нашої країни. Рівень та характер загрози їх нищення змінюються щодня. За даними Міністерства культури та інформаційної політики в Україні постраждали 1582 об'єкти культурної інфраструктури. Загалом пошкоджено понад 600 пам'яток культурної спадщини, а майже третина була знищена. Серед них 171 об'єкт зі статусом пам'ятки, 146 об'єктів цінної історичної забудови, 58 пам'ятників та творів мистецтва, а також 44 музеї [3]. Через брак достовірної інформації до цього переліку не включені об'єкти культурної спадщини, які розташовані на окупованих територіях.

Військова агресія засвідчила неготовність галузі до оперативної та злагодженої роботи в умовах бойових дій та окупації. Далися в знаки відсутність протоколів, які б чітко визначали зміст та послідовність дій щодо захисту і евакуації пам'яток, цінних об'єктів, творів мистецтва, недостатність обладнання, техніки, захисних конструкцій, споруд. Перешкодою для узгоджених та ефективних дій стали погано налагоджені комунікації між усіма ланками – представниками державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронців і військових, закладів культури, громадських організацій, волонтерів. Досвід також

показав, що контроль та координація діяльності зі збереження й захисту культурної спадщини має здійснюватися державою.

Усвідомлюючи загрози державні, громадські та мистецькі інституції вживають необхідних заходів та апелюють до міжнародної спільноти, аби виробити комплекс дій, щодо виконання та дотримання міжнародних конвенцій з захисту об'єктів культурної спадщини. Діяльність спрямована на вдосконалення практик захисту пам'яток, об'єднання зусиль та впровадження ефективних механізмів протидії пограбуванню й незаконному вивезенню українських культурних цінностей на територію країни-агресора, залучення представників експертного середовища до спільних розробок протоколів реагування. Сьогодні Українським культурним фондом сформована інтерактивна карта культурних втрат, що дає можливість візуально оцінити масштаби руйнувань. Ведеться фіксація та документування злочинів, які здійснені проти культурної спадщини.

Викладене дає можливість визначити першочергові завдання в царині охорони, збереження та відновлення культурної спадщини України, яка потерпає від російської агресії. Наразі актуальним є питання удосконалення національного законодавства. Україні, як стороні військового конфлікту доцільно ратифікувати Другий Протокол Конвенції, що дасть юридичне підґрунтя сформувати в структурі вітчизняних збройних сил спеціальний підрозділ (аналог CPP units), діяльності якого буде спрямована на забезпечення охорони культурних цінностей і співпрацю з цивільною владою в даній сфері [4, с. 165]. Розробити комплекс інформаційних і освітніх заходів для військовиків із метою підготовки до реагування та вбезпечення об'єктів культурної спадщини на території воєнних дій.

Фахівцями галузі в надскладних реаліях війни напрацьовані протоколи дій захисту культурної спадщини, які потребують затвердження на законодавчому рівні та вироблення національної стратегії реагування в критичних ситуаціях. Чіткі інструкції окреслять дії в надзвичайних умовах, узгодять алгоритм евакуації рухомих об'єктів культурної спадщини.

Доцільно створити єдину систему, яка забезпечить не лише облік, а й буде визначати реальні матеріальні, фінансові, технічні та інтелектуальні ресурси, необхідні для відновлення пам'яток, які постраждали від воєнних дій росії. Слушними є думки фахівців про формування політики держави щодо відстеження й повернення культурних цінностей, а також організацію міжнародного фонду сприяння післявоєнного відбудови, реставрації та збереження пам'яток культури, відновлення інфраструктури тощо [5, с. 69].

Потребує вирішення проблема підготовки та підвищення професійного рівня фахівців не лише у сфері охорони і реставрації культурної спадщини, а й інновацій та трансферу технологій.

В сучасній культурній політиці нашої країни важливими векторами міжнародного співробітництва мають стати: консолідація зусиль у підтримці українських культурних та креативних секторів; широке представлення унікального, багатого традиціями національного мистецтва, його популяризація на авторитетних міжнародних платформах, що засвідчить наявність в Україні потужного культурно-мистецького потенціалу. Інтеграції України в єдиний соціокультурний простір сприятиме участь вітчизняної культурної і наукової еліти в міжнародних мистецьких проєктах, наукових та освітніх івентах.

Реалії сьогодення дають підстави стверджувати, що війна не лише поставила нові завдання в царині збереження культурної спадщини, а й дала можливість суспільству усвідомити її цінність та значущість, засвідчила, що Україна сповідує і свідомо бореться за національні та загальносвітові цінності. Нові виклики створюють нові можливості для формування спільності, пізнання і усвідомлення себе як нації та активного суб'єкта світового культурного процесу.

Література:

1. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157.

2. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 р. / База даних «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722

3. Посилення захисту та відновлення культурної спадщини України в контексті міжнародного співробітництва: Спільна декларація за результатами круглого столу Міністерства культури та інформаційної політики України, прийнята 9 липня 2023 р. URL: <https://mkip.gov.ua/news/9454.html>

4. Мазур Т.В. Імплементція міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавстві України. *Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки. Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3, ч. 4. С. 151–156. URL : http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/36.pdf

5. Новосад М.Г., Білоус С.І., Терешкун О.Ф. Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 39 (1–3), 2022. С. 62–76.